

PAPER DETAILS

TITLE: 18. YÜZYILDA YETISMIS UYGUR DIVAN SAIRI ÖMER KARIM NEVBETÎ

AUTHORS: Kadri Hüsnü YILMAZ

PAGES: 23-31

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319091>

Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, 2014, Sayfa: 23-31.
Xelqara Uyğur Tetqiqati Jornali, San: 3, 2014, Sehiye: 23-31.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 3, 2014, Page: 23-31.

18. YÜZYILDA YETİŞMİŞ UYGUR DİVAN ŞAİRİ ÖMER KARİM NEVBETİ

Kadri Hüsnü YILMAZ*

ÖZET

Türklerin kadim yurdu olan Doğu Türkistan, Türk edebiyatının geliştiği önemli merkezler arasındadır. Doğu Türkistan’da 18. yüzyılda yetişmiş şairler klasik Türk edebiyatı bağlamında önemli eserler vücuda getirmiştir. Bu sahada yetişmiş olan önemli divan şairlerinden biri de Ömer Karim Nevbetî’dir. Şair divan şiiri geleneği içerisinde aşk, sevgili ve tasavvufu konu alan çeşitli nazım şekillerinde şiirler kaleme almıştır. Bu çalışmada, Ömer Karim Nevbetî’nin hayatı ve bilinen tek eseri olan divanı üzerinde durularak şiirlerinden örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Karim Nevbetî, Divan, Uygur, 18. yy.

IN THE 18TH CENTURY BROUGHT UP UIGHUR DEWAN POET OMAR KARİM NEVBETİ

ABSTRACT

The ancient residence of East Turkistan, which are among the major centres of Turkish literature. The poets who sufficed in East Turkestan in the 18th century have written very important artifacts in the freameworks of classical Turkish literature. Ömer Karim Nevbetî who ranged Uighur field is one of the important dewan poets. The poet has wrote in various forms in tradition of the dewan poetry including love, darling and sufizm. In this work, laying emphasis on biography of Ömer Karim Nevbeti and Dewan, his sole work known, his poems will be cited.

Keywords: Omer Karim Nevbetî, Dewan, Uighur, 18th.

Doğu Türkistan, 18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı alanında önemli şairler yetiştirmiştir. Mehzun, Muhemmed Binni Abdulla Harâbâtî, Nevbetî, Selâhî, Futuhî, Şâir Ahun, İbrahim Hotenî, Molla Yunus Yerkendî, Ahmed Şah Karakaşî, Kusrî, Abdurehim Nizarî, Kasimî, Molla Niyaz, Salihî, Muhammed Sadık Reşidî, Salihî, Muhammed Sadık Reşidî, Muhammed Sıdık Zelilî döneme damgasını vuran isimlerdir. Doğu Türkistan’da 18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı, devrin kültürel özelliklerine bağlı kalınarak gelenek ve görenekler çerçevesinde eserlerin oluşturulduğu bir dönemdir. Bu yüzyılda birçok şair, şiirlerinde Ali Şir Nevâî sonrası Çağatay sahası klasik Türk edebiyatının bir özelliği sonucunda sembolik unsurlara fazlaca yer vermiştir. 18. yüzyıl edebiyatındaki âşık ve maşuk tipi başta olmak üzere pek çok unsur klasik Türk edebiyatının genel karakteriyle örtüşmektedir. Sevgili ulaşılmaz, idealize edilmiş bir güzelliğe sahiptir. İşret meclislerinden tasavvufi konulara kadar pek çok konu şiirlere konu edilmiştir. Bu yüzyılın Doğu Türkistan’da klasik Türk edebiyatı çerçevesinde eserler vermiş önemli simalarından biri de Ömer Karim Nevbetî’dir.

* Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir – TÜRKİYE, E-posta: kadri.yilmaz@nevsehir.edu.tr.

1. Hayatı

Nevbetî'nin hayatı ile ilgili bilgiler çok sınırlıdır. Şairin doğum tarihi ve doğum yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte şiirlerinden bu konularla ilgili belli ipuçları yakalamak mümkündür. Asıl adı Ömer Karim olan Nevbetî, tahminen 1102/1691-1103/1692 yılında Hoten'de doğmuştur¹. Şairin Nevbetî mahlasını alma gerekçesiyle ilgili iki rivayet mevcuttur. İlk rivayete göre asıl adı Ömer Karim olan Nevbetî Hoten'in Lop ilçesine bağlı Ciya köyünde dünyaya gelmiş ve İlçi'de yaşamaya başlamıştır. Tababet ve şiir alanında ün kazanan Nevbetî'nin ailesini salgın hastalıktan kaybetmesi onu çok etkilemiş, kendisi sağ kaldığı için Nevbetî mahlasını almıştır. İkinci rivayete göre şair, edebiyat sahasının öncülerinden olan Nevâî, Sekkâkî, Atâyî'nin ün kazanmasının ardından ün kazanma sırasının kendinde olduğunu düşünerek Nevbetî mahlasını kullanmıştır. Her iki durumda da Nevbetî “nöbet, nöbetçi” anlamına gelmektedir².

Eğitilmiş bir ailenin çocuğu olan Nevbetî küçük yaşlarda eğitim almaya başlamıştır. Hocalar Devri'nde Hoten'de yaşayan Nevbetî, Yarkent üzerinden Kaşgar'a gitmiş, Kaşgar'da ünlü medreselerde okumuştur. Arap ve Fars dilini çok iyi öğrenerek Uygur edebiyatının, Arap ve Fars edebiyatının önemli eserlerini özümsemiş, halkın yaşadıklarını gözlemlemek amacıyla Doğu Türkistan'ın birçok şehrini gezmiştir. Gözlemleri sonunda edindiği izlenimleri, halkın sıkıntılarını ve acılarını şiirlerinde işlemiştir. Nevbetî'nin asıl mesleğinin doktorluk olduğu rivayet edilmektedir³.

Kimi kaynaklarda şairin nerede ve nasıl öldüğünün bilinmediği belirtilirken⁴ bir kaynakta 1760'lı yıllarda öldüğü bilgisine ulaşılmıştır⁵.

Nevbetî aşk şiirlerinden güzel örnekler kaleme alarak Uygur edebiyatının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Eserlerini temiz bir Uygur Türkçesiyle yazmış ve diğer sanatçıları da bu konuda yönlendirmiştir. Nevbetî'nin bu davranışı, o devirde Uygur Türkçesi için oldukça önemli bir adımdır⁶.

Şairin Divan-ı Nevbetî'den sonraki yıllarda yazdığı gazellerinin bulunduğu el yazmaları günümüze kadar bulunamamıştır⁷. Şairin gazellerinin bir kısmı ise “Uygur 12 Makamı” içinde yer almaktadır⁸.

2. Divan-ı Nevbetî:

1747 yılında tamamlanan Divan-ı Nevbetî'nin tespit edilebilen iki el yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan ilki 1746 yılında yazılmış olup eserde 107 müseddes, 31 rubai ve Huveydâ'ya ait 69 şiir yer alır⁹. Şairin divanında muhtemelen sonradan eklenen başka şairlerin şiirleri de bulunmaktadır. Şairin elimizdeki divanında ise 85 gazel, 3 muhammes, 33 rubai

¹ Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, Şincan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümqi 2011, s. 497; İmincan Ehmedi Utuk, Ğeyretcan Osman, Muhemmetturdı Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, **Uygur Edebiyatı Tarihi 2**, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 613, 614.

² Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, Şincan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümqi 2011, s. 497, 498.

³ Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyatı Tarihidin Tezis**, Şincan Daşö Neşriyatı, Ürümqi 1987, s. 175; Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, Şincan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümqi 2011, s. 497.

⁴ İmincan Ehmedi Utuk, Ğeyretcan Osman, Muhemmetturdı Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, **age**, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 614; Vahitcan Ğopur, Esker Huseyin, **Uygur Kilassik Edebiyat Tizisleri**, Keşker Pedagogika Enstitüsü Neşriyatı, Keşker 1982, s. 356.

⁵ Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, Şincan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümqi 2011, s. 499.

⁶ Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyatı Tarihidin Tezis**, Şincan Daşö Neşriyatı, Ürümqi 1987, s. 177, 178.

⁷ Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyatı Tarihidin Tezis**, Şincan Daşö Neşriyatı, Ürümqi 1987, s. 175.

⁸ İmincan Ehmedi Utuk, Ğeyretcan Osman, Muhemmetturdı Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, **age**, s. 620.

⁹ Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, Şincan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümqi 2011, s. 499.

yer almaktadır¹⁰. Hoten, Yarkent ve Kaşgar'da bulunan medreselerde talebelerin Divan-ı Nevbetî'yi okuyup ondan faydalandığı hakkında bilgiler bulunmaktadır¹¹.

Şair dini, tasavvufi şiirlerin yanında aşk, işret meclisleri ile ilgili şiirlere de büyük oranda yer vermiştir. Nevbetî'nin edebi kişiliği beyitlerinde kendini belirgin şekilde göstermektedir.

Nevbetî dini vecibelerle ilgili kaleme aldığı şiirlerinde insanlara farz ve sünnete uyulması gerektiği ile ilgili öğütler verir.

Kéçe-kündüz sidq birle qil cüdâğe bendelik

Cehd eylep bolme ğâfil ferz sünnet qil edâ¹².

Şair beyitlerinde günahlarının çokluğundan dolayı Allah'a yakarmakta ve af dilemektedir.

Ümîd birle kélipmen dergehiñge pâdişâhim dâd

Günâhim bi-nehâyetdür qilurmen nâle vü feryâd¹³.

Dünyede héç bolmağay kim dâğ-i hicrânde belâ

Qilmağil yâ Reb méni mundağ belâğe mübtelâ¹⁴.

Şair kimi gazellerinde peygamber efendimizin diğer peygamberlerden üstün olduğunu dile getirir.

Ber-güzîde qildi heq barçe nebîylerdin séni

Mu'cizâtîñdin heme çöller gülistândur saña¹⁵.

Nevbetî bir kasidesinde dört halifeden bahsetmektedir. Bu kasidede dört güzide insan olarak nitelediği dört halifeden Hz. Ebu Bekir'i peygamber efendimizin mağara arkadaşı ve Sıddık olarak tanıtır. Hz. Ömer adaletiyle, Hz. Osman Kur'an-ı Kerim-i çoğaltmasıyla, Hz. Ali de kahramanlığından dolayı aslana benzetilmesiyle kaleme alınır.

Çahâr yâri bardur kim cânişîn-i enbiyâ

Cümle-i eshâbdin efzel érurler bâ-sefâ.

Evveli Siddiq-i ekberdur Resûlge yâr-i ğâr

Sidq ile îmân aytip kirdiler İslâm-ârâ

Ömer-i âdil érurlar quvvet-i İslâmi dîn

Boldilar ol yâri düvvümge şer'iet reh-nemâ

Yâr-i sivum hezret-i Osman-i zü'n-nûreyn bil

Câmi'u'l-Qur'ân érurlar me'den-i kâni heyâ

¹⁰ Muhammed Tursun Bahavidin, **Divan-ı Nevbeti**, Şıncan Halk Neşriyatı, Ürümqi, 1995, s. 1, 3.

¹¹ İmıncan Ehmidi Utuk, Ğeyretcan Osman, Muhammetturdı Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, **age**, s. 620; Ğeyretcan Osman, **Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, Şıncan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümqi 2011, s. 499.

¹² Muhammed Tursun Bahavidin, **age**, s. 7.

¹³ **Age**, s. 28.

¹⁴ **Age**, s. 83.

¹⁵ **Age**, s. 8.

Fâtîme-i cuft damadi peyğember bil ani

Yari çehârum şâh-i merdân Eli şîr-i Xuda¹⁶.

Bazı gazellerinde divan şiirinde sıkça karşılaşılan sevgilinin âşığa çektiği cefa teması ve bu durum karşısında âşığın acizliği işlenmiştir. Aşağıdaki beyitte hasretinden zağferan (safran) çiçeğine dönen, sararıp solan ve çaresiz durumda olan âşık, sevgilinin kendisine acımasını dilemektedir.

Rehm qılqıl men yetim bî-çârege ey nâzenîn

Hesretiñde zeñferândeke boldi ruxsârim saña¹⁷.

Şairin şiirlerinde Fuzûlî etkisi de görülmektedir. Fuzûlî'nin “görgeç” redifli gazeline benzer bir başka gazel yazmıştır.

Köñüller x^vâhişi re'nâ cemâliñ nâgehân körgeç

Qedd-i şemşâd tûbâdek nihâliñ sâyebân körgeç¹⁸.

Şairin, şiirlerinde işlediği bir diğer konu işret meclisleridir. Burada şarap sunan sâkîye seslenerek ondan gül renkli bir şarap kadehi ister.

Sâqiyâ bergil şarâbı bir qedeh

Câm-ı işretdin gül-âbı bir qedeh¹⁹.

Divan-ı Nevbetî'de, aşk ve işret meclislerinden dinî, ahlakî içerikli konulara kadar birçok farklı tema kaleme alınmış, şiirler aruz vezninin farklı kalıplarıyla yazılmıştır.

3. Şiirlerinden Örnekler

3.1. Gazeller

Gazel 1:

Ey hebibâ ehl-i 'âlem bende fermândur saña

Xâk-i pâyiñge fidâ bolsun 'eziz cândur saña,

Ber-güzîde qildi heq barçe nebiylerdin séni

Mu'cizâtiñdin heme çöller gülîstândur saña

Yette qat eflâkidin tâ erş mi'râc eylediñ

Cennet u devzex bari boldi nemâyândur saña,

Heq Te'âlâ enbiyâlar tâci server eyledi

Cümle insan u melek barçe ğulâmandur saña

¹⁶ Age, s. 5.

¹⁷ Age, s. 9.

¹⁸ Age, s. 26.

¹⁹ Age, s. 27.

*İltifat eylep ki heq berdi şefâ'et gencini
Aciz ümmetlerge müşkil bolse âsândur saña*

*Ya Resulellâh, tutupdurmiz şefâ'etdin ümîd
Rehm eyle âsîlar hâli ferîşândur saña*

*Roz-i mehşerde şefâ'atîni iysâr eylegil
Lâzim oldi âsîlargê lutf ihsândur saña*

*Âsîlargâ cennet qabuğini küşâde eylegil
Müntezirdurlar bihiştde hûr u ğilmândur saña*

*Men quluñğê eylegil, yâ Reb şefâ'atdin nesib
Nevbetî bî-çâre hem îmân aytğandur saña²⁰.*

Gazel 2:

*Hudâyâ uşbu künde rehim eylep yâr kelgey mu
Hezin könlümni şâd eyley ki ol dildâr kelgey mu*

*Neççe yildur oşul ehdiñge bağlap i'timâdimni
Vefâ eyley ki ol ehdiğê kim ğem-hâr kelgey mu*

*Tutup köz muntezirdur men cemâlin körgeli muştâk
Ne bolğan lutûf eylep körgeli didâr kelgey mu*

*Kéçe-kündüz firâkida bolupmen vale-i şeydâ
Méniñ hâlimni pursiş kilğali eyyâr kelgey mu*

*Binâgâh uşbu künde müjde-i ol mihribân yetse
Hezin könlümni mihmân kilğali teyyâr kelgey mu*

*Cehânğa kelmegey hergiz aniñdek bir peri peyker
Anin hösn-i camalidek gül-i gülzâr kelgey mu*

²⁰ Age, s. 8.

*Méniñ şöride ehvâlimni ol nâ-mihribân bilse
Kemine Nevbetîdek mubtelây-ı zâr kelgey mu²¹.*

3.2. Muhammes

*Ezeldin bendege boldi qeder âhiste âhiste
Köñülde işq oti qildi şerer âhiste âhiste
Urup pervâz yeñliğ baluper âhiste âhiste
Barurmen yâr qaşığ tañ seher âhiste âhiste
Şorarmen leblerin şirin şeker âhiste âhiste*

*Firâqida yürürmen âstâniğe qedem yetse
Nesib etkil ilâha yarniñ vesli behem yetse
Kilip eyş u ferâğet mihnet u enduh u ğem ketse
Binagah men yetimge bolse bir lutf u kerem yetse
Aniñ husniğe kim bolmas zerer âhiste âhiste*

*Salurler kur'ei her kün, maña ol yahşı pâl olğay
Nesib etkil, ilâha, bu refiki ehli hâl olğay
Cemi'-i bendege dîdâr ecir zü'l-celâl olğay
Aniñ husni zekâtidin nihâli ber-kemâl olğay
Uzar ömri aniñ misli şecer âhiste âhiste*

*Mürid etkey kişi bir pîr-i kâmil ülfeti birle
Köñül reñgini revşen eylegeyler suhbeti birle
Yürür kim bî-xeber ehl-i şeqâvet ğefleti birle
Öter bir bir basip şup bî-heyâler vehşeti birle
Körelmey kim qalurler şur u şer âhiste âhiste*

*Deriğâ âh kim ol yâr baqmas bî-vefâliqdin
Maña sebr u tehemmul yoq érur emdi cudaliqdin
Méniñ erzimge yetkil ey nigârâ âşnâliqdin
Tilekim ol durur mehşer küni dîdâr xâliqdin
Ki rehm etkey maña kim umr öter âhiste âhiste*

²¹ İmincan Ehmidi Utuk, Ğeyretcan Osman, Muhemmetturdı Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, *age*, s. 615-616.

*İcipmen bâde-i işqi muhebbet qildi mestâne
Yürürmen der-be-der heyrân koyuñda Ke'beyi xâne
Tökermen dîde-i eşki nedâmet misli durdâne
Cemâliñ şem'îge bî-çâre aşiq boldi pervâne
Ki me'şuqum yürür kim bî-xeber âhiste âhiste*

*Xudağe bendelik qilğan kişi kim dost-i sâdiqdur
Aniñ qilğan işi külli şeri'etke muvâfiqdur
İbâdat-i sexâvet eylese dergâhğe lâyiqlıdur
Hemîşe meqsed-i vesli cemâli yar âşıqtur
Kel emdi Nevbeti qilgil meqer âhiste âhiste²².*

3.3. Murabba

*Körupmen oturupdur hösn-i bağı içre bir dildâr
Yüzi ayu közi çolpan ferîşte huy gül-i ruxsâr
Qaşı méhrab ya munber közidur çeşme-i kevser
Qedi çün servi ya erer yürüşü kebk hûş reftâr*

*Yüzidur bir mah-i taban lebidur le'il ya mercân
Bolupmen vale-i heyran sözi şirin huş guftâr
Tolun aydek camaliğa köñül qul boldi haliğa
Qaçan yetküm visâliğe köñülñi aldi ol mekkâr*

*Qaşığa bardim ol sa'let kilip te'zim ol furset
Atip ol tir-i mijganin beğir zexim eyledi eyyâr
Añin işqi xerab etti yüreklerni kebâb etti
Meded qil Xâce Hâfiz birle ya şâh Qâsimi Envâr*

*Melâmet qilmañiz yaran eger bolsam xarâbâtî
Gehi hem yâr qoyida icipmen bâde-i köknâr
Hemîşe yâr veslini tileydu Nevbeti Ya Reb
Aniñ koyida ölmeklik bihişti tehtihal enhâr²³.*

²² Age, s. 90, 91.

3.4. Rubailer

Rubai 1:

*Xuş devlet érur yâr bile söhbet qilse
Bir yerde behem bolup muhebbet qilse
Şirin lebiniñ bâdesidin nûş étip
Mestâne bolup eyş u ferâğet qilse*

Rubai 2:

*Lutfuñ bile âsiylerge rehm eyle Xudâ
[İsyan yolidin] qedemni eyle cudâ
Bir tende eger hezâr cânim bolse
Qurban qilay cânimni yoluñda fidâ*

Rubai 3:

*Şol küni ki yârim cemâlidin alse niqâb
Xuş râhetidur arade bolmase hicab
Âşiq cemâl zâhid tile ki bihişt
Dîdâr körer kim bî-riyâ qilse sevâb²⁴.*

Sonuç

Ömer Karim Nevbetî, Doğu Türkistan'da 18. yüzyılda yetişmiş önemli şairlerindendir. Farklı nazım şekillerinde eser veren Nevbetî aşk, işret meclisleri, dini, tasavvufi temaların yanında halkın çektiği sıkıntıları, acıları şiirlerinde işlemiştir. Şairin divanının Hoten, Yarkent ve Kaşgar'da bulunan medreselerde öğrencilere okutulması onun döneminin önemli şairlerinden biri olduğunun göstergesidir. Divanın iki yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde Nevbetî gibi göz ardı edilmiş Uygur birçok divan şairi bulunmaktadır ve bu şairlerin divanları incelenmek üzere araştırmacıları beklemektedir.

²³ İmincan Ehmedi Utuk, Ğeyretcan Osman, Muhemmetturdi Mirziehmet, Eset Suleyman, Hebibulla Abdusalam, *age*, s. 618.

²⁴ Muhemmed Tursun Bahavidin, *age*, Şincan Halk Neşriyati, Ürümçi, 1995, s. 94.

KAYNAKLAR

- BAHAVIDİN Muhammed Tursun, **Divan-ı Nevbeti**, Şincan Halk Neşriyatı, Ürümqi, 1995.
- ĞOPUR Vahitcan, HUSEYİN Esker, **Uyğur Kilassik Edebiyat Tizisliri**, Keşker Pedagogika Enstitüsü Neşriyatı, Keşker 1982.
- OSMAN Ėeyretcan, **Uyğur Kilassik Edebiyat Tarihi**, Şincan Üniversitesi Neşriyatı, Ürümqi 2011.
- _____, **Uyğur Kilassik Edebiyatı Tarihidin Tezis**, Şincan Daşö Neşriyatı.
- UTUK İmincan Ehmidi, OSMAN Ėeyretcan, MİRZİEHMET Muhemmetturdı, SULEYMAN Eset, ABDUSALAM Hebibulla, **Uyğur Edebiyatı Tarihi 2**, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 613, 614.